

Düşünce yazısı:

Sürdürülebilir Gelişme odaklı Eğitim: Kuramsal Çerçeve, Tarihsel Gelişim ve Uygulamaya Dönük Öneriler

Education for Sustainable Development: Theoretical Framework, Historical Development, and Implications for Practice

Mustafa Öztürk, Hacettepe Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, mustafaozturk@hacettepe.edu.tr

ÖZ. 21. yüzyıl hedefleriyle birlikte ‘Nasıl bir dünya istiyoruz?’ sorusundan yola çıkarak, mevcut kuşağın ve gelecek kuşakların refahını garanti edebilecek sürdürülebilir gelişme gösteren toplumlar oluşturulması için küresel bir yol haritası belirlenmiştir. Bu hedeflere dair bilinç ve kararlılığın ancak eğitim yoluyla kazandırılacağı düşünülerek, 2005–2014 yılları arasındaki dönem, Birleşmiş Milletler tarafından Sürdürülebilir Gelişme odaklı Eğitim Dönemi olarak ilan edilmiştir. Sürdürülebilir Gelişme odaklı Eğitim (SGE) yaklaşımı, öncelikle sürdürülebilir bir yaşam biçiminin nasıl etkin kılınabileceği konusunda bireylerin hassasiyet kazanmasını ve bilgi sahibi olmasını, bu yolla da uzun vadede toplumsal dönüşümlerin gerçekleşmesini hedeflemektedir. Konuya ilişkin bir derleme makalesi olan bu çalışmanın ilk kısmında, sürdürülebilir gelişme kavramının küresel bağlamdaki tanımı, kapsamı ve tarihsel gelişimi sunulmuş ve SGE girişiminin kavramsal çerçevesi ortaya konmuştur. Çalışmanın ikinci kısmında ise, yaklaşımın Türkiye’deki yansımalarının ne yönde olduğunu saptamak amacıyla, yürütülen eğitim programları ve uygulamalara ilişkin kaynaklar, akademik dergilerde yayınlanmış bilimsel çalışmalar ve lisansüstü programlarda yürütülmüş tezler taranarak konunun yerel resmi çizilmiş ve son olarak temel eğitime ve öğretmen eğitimine yönelik uygulama önerileri sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Sürdürülebilir Gelişme, Sürdürülebilir Gelişme odaklı Eğitim, Sürdürülebilirlik Eğitimi

ABSTRACT. Along with the 21st century goals building on the idea ‘the earth we want to live on,’ a global route map was established to construct sustainably developing societies that are able to ensure the welfare of the current as well as future generations. The awareness and commitment required for those goals are thought to be empowered principally through education. In line with this assumption, the period between the years 2005 and 2014 was declared as the Decade of Education for Sustainable Development by the United Nations. Education for Sustainable Development (ESD) aims to ensure the acquisition of necessary knowledge of and sensitivity to a sustainable lifestyle by individuals and in this way the realization of societal transformations in the long run. Being a review article, this paper first presents the definition, scope, and chronological evolution of the sustainable development concept in a global context and puts forward the conceptual framework of ESD initiative. The paper later draws the local portrait of the issue in Turkey through an examination of the resources reporting ongoing educational implementations, academic papers published in educational journals, and postgraduate theses and dissertations conducted in higher education institutions, and finally provides implications for practice in relation to primary education and teacher education.

Keywords. Sustainable Development, Education for Sustainable Development, Sustainability Education

SUMMARY

Purpose and Significance: This paper aims to present the definition, scope, and evolution of the sustainable development concept chronologically in a global context; put forward the theoretical framework and development of the idea of ESD; draw the local portrait of the issue in Turkey; and provide implications for practice regarding primary education and teacher education. The significance of the paper lies in the global and local value attached to sustainable development issues in international summits and calls and the inevitable role of education in empowering necessary awareness, attitudes, motivation, knowledge, and behaviors among individuals and communities.

Methodology: Since this paper is a review article based on the conceptual, theoretical and historical examination of the sustainable development and ESD through documents, there is no specific research method. The documents used for the content analysis consisted of (a) international declarations and reports published by international organizations; (b) resources reflecting ongoing

educational implementations of ESD in Turkey; (c) academic papers published in educational journals with a reference to ESD issues in Turkey; and (d) postgraduate theses and dissertations conducted in Turkish higher education institutions.

Results: The general results indicated that: (1) most of the initiatives pertaining to ESD were generally promoted and directed by Ministry of National Education General Directorate of Primary Education, Ministry of Environment and Forestry, Turkish Environmental Education Foundation, and Scientific and Technological Research Council of Turkey; (2) a great majority of the academic papers in educational journals tended to focus on environmental education, as an important sub-dimension of ESD, and investigate environmental attitudes of primary school students; (3) only two PhD dissertations and twelve master's theses were conducted with a focus on ESD during the decade (2004-2005) and most of them were carried out in the field of Science Education with pre-service or in-service teachers with the purpose of investigating perceptions, awareness, beliefs, or attitudes.

Discussion and Conclusion: The majority of the studies conducted on ESD consists of descriptive surveys aiming to portray the current status. A limited number of studies focus on educational planning and implications for practice. Limited discussions are done on how to transform the idea of ESD into an effective communication tool with the purpose of addressing permanent solutions to local and global problems of sustainable development. Sustainable development is a concept that covers economic, ecological, sociological, and cultural aspects of a society. Therefore, educational initiatives should take all the aspects of sustainable development into consideration and promote the idea of ESD holistically in all levels of education.

GİRİŞ

21. yüzyılın başından itibaren bütün dünya ülkeleri, 'Nasıl bir dünya istiyoruz?' sorusundan yola çıkarak, mevcut kuşağın ve gelecek kuşakların refahını garanti edebilecek *sürdürülebilir gelişme* gösteren toplumlar inşa etmek hedefiyle hareket etmeye başlamışlardır. Böylece *sürdürülebilir gelişme*, 21. yüzyılın kilit kavramlarından biri olmuş, önceleri ekonomi biliminde sıkça yer almış, zaman içinde çevre bilimi, sosyoloji, şehircilik ve yönetim bilimleri gibi disiplinlerde de irdelenen bir konu olmuştur. Şimdilerde ise eğitim bilimleri alanında giderek önem kazanmaktadır. Eğitimin sürdürülebilir gelişmedeki rolü, bilim adamları, araştırmacılar, politikacılar ve toplumun diğer uygulayıcı organları tarafından sürekli vurgulanan bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır.

2002 yılında Johannesburg'da yapılan Dünya Zirvesi'nde, 2005 ile 2014 yılları arasındaki on yıllık dönemin, Birleşmiş Milletler tarafından *Sürdürülebilir Gelişme odaklı Eğitim Dönemi (UN Decade of Education for Sustainable Development)* olarak ilan edilmesiyle birlikte (IISD, 2012; OECD, 2008; UN, 2002), sürdürülebilirlik konusu tüm dünyanın eğitim gündeminde hassasiyetle üzerinde durulan bir kavram olmuş, bunun sonucu olarak da özellikle gelişmiş ülkelerin örgün ve yaygın eğitim programlarına ve uygulamalarına doğrudan yansımaya başlamıştır.

Küresel bağlamda en çok kabul gören şekliyle, sürdürülebilir gelişmeyi ayakta tutacak üç temel sacayağı bulunmaktadır: *ekonomik, ekolojik ve sosyolojik* unsurlar (UN, 2000). Bir toplumun sürdürülebilir gelişme sağlayabilmesi ancak bu üç sacayağının karşılıklı gelişmesine ve bütüncül bir etkileşimine bağlıdır. Sürdürülebilir gelişme anlayışında, ekonomi ve çevre unsurlarını bir araya getirirken toplumu da bu unsurların merkezine yerleştiren bir yaklaşım gelişmiştir. Zaman içinde, sürdürülebilir gelişme kapsamına dördüncü bir sacayağı olarak *kültürel çeşitlilik* unsuru da eklenmiştir (UN, 2001). Böylece, toplumların gelişmesinin yalnız ekonomik kalkınmaya dayandırılmaması gerektiği, ekonomik gelişmenin ekolojik ve sosyolojik unsurlardan bağımsız düşünülemeyeceği ve kültürel çeşitliliğin de sürdürülebilir gelişmenin temel bir ögesi olduğu vurgulanmıştır.

Bütün bu kavramsal çerçevenin ortaya koyduğu anlayışın ancak eğitim yoluyla toplumlara kazandırılabilceği ve *Sürdürülebilir Gelişme odaklı Eğitim* sayesinde, bireylerde gerekli biliş, duyuş ve davranış değişikliği yaratılabileceği ileri sürülmektedir. Bu noktadan hareketle, gelişmekte olan ülkemizde *Sürdürülebilir Gelişme odaklı Eğitim* konusuna gereken önemin verilmesi, konunun eğitim programları ve uygulamalarına dâhil edilmesi ve özellikle temel eğitimde kilit bir tema olarak yer alması son derece önemlidir.

Sürdürülebilir Gelişmenin Tanımı ve Kapsamı

Yaşadığımız yüzyılın kilit kavramlarından biri olan *sürdürülebilir gelişme*, ilk kez 1970'lerde ortaya çıkmış, daha sonra Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu'nun raporundaki tanımı ile dünya çapında kullanılan bir terim olmuştur. Bu raporda tanımlandığı şekliyle, sürdürülebilir gelişme "gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânlarını kısıtlamayacak ölçüde mevcut neslin gereksinimlerinin karşılanabildiği bir kalkınma" biçimini ifade etmektedir (Brundtland Report, 1987, s.43).

Ulusal kaynaklar tarandığında, Keleş'in (1998) bu kavramı, "çevre değerlerinin ve doğal kaynakların savurganlığa yol açamayacak biçimde akılcı yöntemlerle, bugünkü ve gelecek kuşakların hak ve yararları da göz önünde bulundurularak kullanılması ilkesinden özveride bulunmaksızın, ekonomik gelişmenin sağlanmasını amaçlayan çevreci dünya görüşü" (s. 112) şeklinde tercüme ettiği görülmektedir. Temel olarak çevre, ekonomi ve yaşam kalitesi boyutlarını içine alan bir yaklaşım (Soussan, 1992) olan *sürdürülebilir gelişme*, sürdürülebilirlik ve gelişme kavramlarının birlikte anlam kazandığı bir olgu olmuştur (Etkins, 1995). *Sürdürülebilirlik* en basit anlamda bir olgunun kendi varlığını devam ettirebilmesi, *gelişme* ise insan refahında sağlanan artış olarak tanımlanabilir (Bozlağan, 2002).

Son yıllarda sürdürülebilirlik konusu küresel anlamda ortak bir tanımda buluşmuş olsa da, devletlerin kalkınmadaki öncelikleri ve kısa vadeli hedefleri, bu tanımın yerel bağlamda farklı yorumlanmasına neden olmuştur. Bir yandan, gelişmekte olan ülkeler, gelecek nesillerin hayatını sürdürülebilmesinin ekonomik kalkınmaya bağlı olduğunu düşünerek üretime hız vermiş, bu çabaların ekolojik ve sosyolojik etkilerini göz ardı ederek ekonomik büyümeyi sürdürülebilirliğin ana unsuru olarak görmüştür. Öte yandan gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin ürettiklerini düşük maliyetle tüketerek ulusal bağlamda ekonomik gelişme sağladıklarına inanmış ve bu yolla yaşadıkları bölgedeki ekolojik ve sosyolojik etkileri en aza indirdiklerini zannetmişlerdir. Böylece dünyanın farklı yerlerinde farklı koşullar altında farklı hedeflere doğru ilerleyen çeşitli toplumlar, sürdürülebilir gelişmeyi küresel bir gaye olmaktan çıkarmış yerel bir politika haline sokmuştur. Ancak 2000'li yıllardan itibaren başta Birleşmiş Milletler olmak üzere birçok uluslararası kuruluş ve birliğin girişimleriyle, sürdürülebilir gelişme olgusu uzun vadeli ve çok boyutlu bir hedef olarak milenyum gelişme hedefleri arasında yer almış ve küresel bir anlam kazanmıştır (UN, 2000). Özetle, sürdürülebilir gelişme, ekonomik, ekolojik, sosyolojik ve kültürel açıdan kuşaklar ötesi bir gelişmişliğin ifadesidir.

Sürdürülebilir Gelişme Kavramının Tarihsel Gelişimi

Sürdürülebilir gelişme olgusunun kavramsal kökeni çok yeni gibi görünse de düşünsel kökeni çok eskilere dayanmaktadır. Sürdürülebilir gelişme konusuna resmi olarak ilk kez değinen Carson (1962) bundan yarım asır önce yayınladığı *Silent Spring* adlı çevre kitabında, toksikoloji, ekoloji ve epidemiyoloji üzerine yaptığı araştırmaları bir araya getirerek, tarım ilaçlarının hayvan türleri ve insan sağlığı üzerinde yarattığı yıkıcı etkilerden bahsetmiş ve böylece tam olarak sürdürülebilir gelişme kavramını kullanmış olmasa da dünyanın dikkatini sürdürülebilir yaşam konusuna çekmeyi başarmıştır.

Kavram esas olarak bundan 45 yıl önce, Birleşmiş Milletlerin Stockholm'de gerçekleştirdiği, çevre kirliliği ve asit yağmurlarının etkisinin uzun uzun tartışıldığı, insan ve çevre temalı konferansta ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede birçok ulusal ve uluslararası çevre koruma dernekleri ve temsilcilikler kurulmuştur (IISD, 2012; UNEP, 1972). Daha sonra, 1977 yılında Tiflis'te düzenlenen Uluslararası Çevre Konferansı'nda, eğitimin çevre sorunlarını çözme konusundaki rolü ve toplumun etkin ve sorumlu katılımının önemi vurgulanmıştır (UNESCO, 1978).

1987'de Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu'nun *Ortak Geleceğimiz* adlı raporuyla, sürdürülebilir gelişme kavramının en kapsamlı manada temsil edildiği, sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel konular ile küresel çözümlerin en geniş yer bulduğu, uygulamaya dönük süreçlerin paylaşıldığı bir platform oluşturulmuştur (Brundtland Report, 1987; IISD, 2012). Ardından, 1990 yılında Vancouver'da yapılan Küresel Konferans'ta, uluslararası kamu politikalarını geliştirme işlevi yürütecek bir kuruluş olarak Uluslararası Sürdürülebilir Gelişme Enstitüsü kurulmuştur (IISD, 2012).

Daha sonra, 1992 yılında Rio de Janeiro'da yapılan Dünya Zirvesi'nde sürdürülebilir gelişme için küresel bir eylem planı belirlenmiştir (IISD, 2012). Bu planda, çevre koruma ile bütünleşik, uzun vadeli, sosyal ve ekonomik ilerlemelerin gerçekleşebilmesi için, hükümetler, sivil toplum kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, endüstriyel ve ticari işletmeler küresel işbirliğine davet edilmiştir. Böylece, içinde yaşadığımız toplumun ve çevrenin geleceği için ekonomik kalkınmanın ve ortak çevremizi koruma sorumluluğunun birlikte düşünülmesi gerektiği vurgulanmıştır (UN, 1992).

2000 yılına gelindiğinde New York'ta gerçekleştirilen Milenyum Zirvesi'nde küresel sorunlarla savaşmak üzere bütün dünya liderlerinin kabul ettiği somut hedefler belirlenmiş ve bu hedefler bin yıllık gelişme hedefleri (*Millenium Development Goals*) olarak tanımlanmıştır. Hedefler, açlığı ve yoksulluğu yok etmek; evrensel temel eğitime ulaşmak; kadın-erkek eşitliğini desteklemek; çocuk ölümlerini azaltmak; anne sağlığını iyileştirmek; bulaşıcı hastalıklarla savaşmak; çevresel sürdürülebilirliği garantiye almak; kalkınma için küresel işbirliği geliştirmek şeklinde sıralanmıştır (IISD, 2012; UN, 2000). Çok geçmeden, 2001 yılında UNESCO'nun girişimiyle kültürel çeşitlilik boyutu sürdürülebilir gelişmenin temel unsurlarından biri olarak kabul edilmiş, böylece kültürel çeşitlilik ve kültürel mirasın tüm dünyada korunması ve sürdürülebilmesi için küresel hedefler belirlenmiştir (UN, 2001).

Sürdürülebilir gelişme konusuna verilen önceliğin önemli köşe taşlarından biri 2002'de Johannesburg'da yapılan Birleşmiş Milletler Zirvesidir. Bu zirvede, 2005-2014 dönemi *Sürdürülebilir Gelişme odaklı Eğitim Dönemi (UN Decade of Education for Sustainable Development)* olarak ilan edilmiş ve bu amaca hizmet edecek eğitim politikalarının, planlarının ve programlarının önemi vurgulanmıştır (IISD, 2012; OECD, 2008; UN, 2002).

2010 yılının Ekim ayında Japonya'nın Nagoya kentinde gerçekleştirilen konferansta Biyoçeşitlilik Sözleşmesi imzalanmış, bu söyleşmeyle birlikte 2011-2020 yılları arasındaki dönem *Birleşmiş Milletler Biyoçeşitlilik Dönemi (UN Decade on Biodiversity)* olarak ilan edilmiş ve bu bağlamda üç temel hedef belirlenmiştir: (a) biyolojik çeşitliliğin korunması; (b) biyolojik çeşitlilik unsurlarının sürdürülebilir kullanımı; (c) genetik kaynakların kullanımından doğan kazanç ve faydaların eşit ve adil paylaşımı (UN, 2011).

2012 yılında Rio de Janeiro'da, hükümet temsilcilerinden, özel sektörden ve sivil toplum kuruluşlarından binlerce katılımcının bir araya geldiği *Rio+20* adıyla yeni bir zirve gerçekleştirilmiştir. Bu zirvede, *Silent Spring* vurgusundan 50 yıl, *Stockholm* konferansından 40 yıl, *1992 Rio Dünya Zirvesi*'nden 20 yıl ve *Johannesburg* deklarasyonundan 10 yıl sonra sürdürülebilir bir gelecek için sürdürülebilir gelişme vurgusu yinelenmiş ve bütün dünya bu amaç uğrunda işbirliğine davet edilmiştir (IISD, 2012; UN, 2012).

Son olarak, 2015 yılının Eylül ayında New York'ta düzenlenen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Gelişme Zirvesi'nde 2015 sonrası dönem için küresel hedefler tartışılmış ve 2030 gündemi belirlenmiştir. Bu doğrultuda, 2030 yılına kadar gerçekleştirilmesi beklenen *Sürdürülebilir Gelişme Hedefleri* 17 tema ile özetlenmiştir: (1) Yoksulluğa Son; (2) Açlığa Son; (3) Sağlıklı Bireyler; (4) Nitelikli Eğitim; (5) Toplumsal Cinsiyet Eşitliği; (6) Temiz Su, Hijyen ve Halk Sağlığı; (7) Erişilebilir ve Temiz Enerji; (8) İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme; (9) Sanayi, Yenilik ve Alt Yapı; (10) Eşitsizliklerin Azaltılması; (11) Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam; (12) Sorumlu Tüketim ve Üretim; (13) İklim Eylemi; (14) Sudaki Yaşam; (15) Karasal Yaşam; (16) Barış ve Adalet; ve (17) Hedefler için Ortaklıklar (UN, 2015a). Bu zirvenin hemen akabinde, Paris'te gerçekleşen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı ile küresel ısınmayı engellemek üzere ülkelerin sera gazı salınımlarını dengelemelerini öngören Paris Antlaşması, 195 ülkenin katılımıyla kabul edilmiştir (UN, 2015b).

Küresel ve yerel bağlamlarda gerçekleştirilen bütün bu etkinlikler, yayınlanan raporlar ve kamuoyuna sunulan bildirimler, sürdürülebilir gelişme olgusunun öneminin dünya çapında fark edilmesini ve gelecek için eylem planları hazırlanmasını sağlamıştır.

Sürdürülebilir Gelişme odaklı Eğitim Yaklaşımı

Sürdürülebilir Gelişme odaklı Eğitim (SGE), bireylerin sürdürülebilir kalkınma bilincini kazanıp eyleme dönüştürebilmeleri için güdüldüğü, eleştirel düşünme, gelecekteki senaryoları tasarlayabilme ve karar verebilme yetkinliğini kazandıran, katılımcı öğrenme yöntemlerinin benimsendiği bir yaklaşımdır (UNESCO, 2014). Günümüzün bilgi odaklı toplumlarında, bireyler edindiği bilgiyi kullanmak, yeni fikirlere uyum sağlamak, diğer insanlarla işbirliği kurmak ve önceden

kestirilemeyen biçimde değişen durumlara ayak uydurmak zorundadır (Hargreaves, 2003). Bu zorunluluğa dair bilinç ve kararlılığın ancak eğitim yoluyla bireylere kazandırılabilceği düşünüldüğünde, eğitim, ulusların küresel hassasiyet kazanmasına ve çağdaş bilgi toplumuna dönüşmesine vesile olacak işlevsel bir anahtardır.

Çağımızın eğitim anlayışının 'tek dünya, birlikte yaşam ve dünya vatandaşlığı' bilincini kazandırmaya yönelik olması gerektiği sürekli olarak ifade edilmektedir (Morin, 2003). Bu nedenle sürdürülebilir gelişme ve eğitim, ayrılmaz bir biçimde birbirleriyle ilintili iki olgudur. Eğitim-sürdürülebilirlik ilişkisine yapılan vurguyla birlikte alan yazında, *çevre eğitimi* (environmental education), *ekopedagoji* (ecopedagogy) *ekolojik öğrenme* (ecological learning), *sürdürülebilirlik eğitimi* (sustainability education), *sürdürülebilirlik okuryazarlığı* (sustainability literacy), *sürdürülebilir pedagoji* (sustainable pedagogy), *sürdürülebilirlik için eğitim* (education for sustainability), *çevre için eğitim* (education for environment), *yeşil pedagoji* (green pedagogy), *eğitimi yeşertme* (greening education), *doğa eğitimi* (nature education) gibi birçok kavram ortaya çıkmıştır. Fakat temelde, bu kavramların tamamına yüklenen anlam, sürdürülebilir bir geleceğe yönelik olarak yürütülecek eğitim-öğretim faaliyetlerinin toplumları dönüştürmedeki rolünü vurgulamaktadır.

SGE yaklaşımı, öncelikle sürdürülebilir bir yaşam biçiminin nasıl etkin kılınabileceği konusunda bireylerin bilgi sahibi olmasını, bu yolla da uzun vadede toplumsal bir dönüşümün gerçekleşmesini hedeflemektedir. Bu amaç için önerilen ana faaliyetler arasında, ülkelere eğitim reformu girişimlerinde ve SGE odaklı politika oluşturmalarında yardımcı olunması; SGE konusunda eğitim-öğretim kalitesinin artırılması; toplumun ilgili bütün organları arasında sürdürülebilir gelişmeye yönelik etkileşimin sağlanması ve bilgi ve tecrübelerin paylaşılması gibi faaliyetler bulunmaktadır (UNESCO-TMK, 2011).

Özdemir (2007) sürdürülebilir gelişme amaçlı eğitime yönelik benimsenecek ilkeleri, disiplinlerarasılık (interdisipliner bilgilenme); bütünsellik; süreklilik; yaşantısallık; sorgulayıcılık; esneklik; kapsayıcılık; küresellik-yerellik; katılımcılık; yapılandırmacı öğrenme; yenilikçi öğrenme; öngörülse öğrenme; yaparak-yaşayarak öğrenme; tutumluluk; verimlilik ve etkinlik; devamlılık ve doğaya uygunluk şeklinde sıralamıştır. Thomas'a (2009) göre sürdürülebilirlik eğitiminin temelinde eleştirel düşünme yaklaşımı vardır. Bu yaklaşım, doğaçlama, uyarılama, yenilik getirme ve yaratıcı olma gibi yeteneklerin kazandırılması için eğitimin bilgi biriktirmek yerine öğrenme süreçlerine odaklanan bir yaklaşım içinde sürdürülmesi gerektiğini vurgular. Bu bağlamda, eğitimde disiplinlerarası (interdisipliner) düşünme anlayışı, problem çözmeyi, takım çalışmasını ve bütüncül düşünme becerilerini geliştirmeyi ve özellikle 'ne' sorusundan çok 'nasıl' sorusuna odaklanarak düşünmeyi ve 'sorun-odaklı öğrenme' yöntemini sunmayı hedefler. Bu çerçevede, sürdürülebilir gelişme odaklı eğitimden beklenen üç temel işlev, bilgilendirmek, duyarlılık aşılama ve davranış değişikliği yaratmak şeklinde özetlenebilir (Şengül, 2001). Geleceğe dönük sürdürülebilir toplum yapısına geçişte önemli bir araç olan sürdürülebilir gelişme odaklı eğitim anlayışı, bütün dünyada kabul görmüş, eğitim politikalarına bir eylem planı olarak yansımış ve birçok kültürde doğrudan uygulamalara geçilmiştir.

Sürdürülebilir Gelişme odaklı Eğitim Yaklaşımının Gelişimi

Çeyrek asır önce Rio de Janeiro'da gerçekleşen Dünya Zirvesi'nden sonra yayınlanan Birleşmiş Milletler Raporu'nda eğitim ve sürdürülebilir gelişme konuları için bir eylem planı belirlenmişti (UN, 1992). Bu girişim, ancak 2002 yılına gelindiğinde somut bir karşılık buldu ve Birleşmiş Milletler, 2005-2014 yıllarını *Sürdürülebilir Gelişme odaklı Eğitim Dönemi* (*UN Decade of Education for Sustainable Development*) olarak ilan etti (IISD, 2012; OECD, 2008; UN, 2002). Böylece, mevcut neslin ve gelecek nesillerin yaşam kalitesini artırmada eğitimin oynayacağı vazgeçilmez rol işaret edildi. UNESCO'nun 2005 raporunda, "daha sürdürülebilir bir gelecek oluşturma konusunda, dünyanın her yerindeki insanları aydınlatacak etkili bir kavram olan sürdürülebilir gelişme yaklaşımının merkezinde eğitim ve öğretimin olduğu" ifade edildi (UNESCO, 2005, s. 26). Yine UNESCO'nun 2007 raporunda, *BM Sürdürülebilir Gelişme odaklı Eğitim Dönemi* ile "sürdürülebilir gelişmenin doğasında var olan değerlerin, eylemlerin ve ilkelerin eğitim ve öğretimin bütün biçimlerine dâhil edilmesinin hedeflendiği" belirtilerek (UNESCO, 2007, s. 5), sürdürülebilirlik konusunun hem örgün hem de yaygın eğitimde gerektiği gibi işlenmesinin önemi vurgulandı.

2014 yılının sona ermesiyle birlikte *Sürdürülebilir Gelişme odaklı Eğitim Döneminin* de sonlanamayacağı Birleşmiş Milletler ve UNESCO tarafından yayınlanan bir dizi raporda ifade edilmiştir. Örneğin, UNESCO'nun 2013 raporunda sürdürülebilir gelişme odaklı eğitimin halen en temel öncelik olduğu, eğitim olmadan sürdürülebilir gelişmeye ilişkin yenilik ve ilerlemelerin gerçekleşemeyeceği, 2015 sonrası sürdürülebilir gelişme hedeflerine doğru ilerlemenin ancak eğitim ile sağlanabileceği vurgulanmıştır (UNESCO, 2013). Yine Birleşmiş Milletler'in 2014 raporunda, eğitimin başlı başına bir amaç olmadığı, aynı zamanda daha kapsamlı bir küresel gelişme gündemine ulaşmak için bir araç olduğu yinelenmiş, eğitimin 2015 sonrası gelişme hedeflerindeki rolüne dikkat çekilmiştir. Bu raporda, bütün ülkeler için hedeflenen sürdürülebilir gelişmenin ancak sektörler arası kapsamlı çabalar yoluyla mümkün olabileceğinin ve bu çabaların da ancak eğitim ile başlayabileceğinin üstünde durulmaktadır (UN, 2014). Nitekim 2015'te New York'ta düzenlenen Sürdürülebilir Gelişme Zirvesi ve Paris'te düzenlenen İklim Değişikliği Konferansı gibi geniş katılımlı küresel toplantılar da göstermiştir ki, mevcut neslin ve gelecek nesillerin refah içinde ve sürdürülebilir bir dünyada yaşayabilmeleri için, *Sürdürülebilir Gelişme odaklı Eğitim (SGE)* faaliyetleri artarak devam edecektir.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye'de Sürdürülebilir Gelişme Odaklı Eğitim

Bu çalışma kapsamında, SGE yaklaşımının Türkiye'deki yansımalarının ne yönde olduğunu saptamak amacıyla, yürütülen eğitim programları ve uygulamalara ilişkin kaynaklar, akademik dergilerde yayınlanmış bilimsel çalışmalar ve lisansüstü programlarda yürütülmüş tezler taranarak bir derleme çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan ilk taramalarda, SGE uygulamalarına yönelik girişimlerin genellikle Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü ile Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından yürütüldüğü görülmüştür (UNESCO-TMK, 2011). Bu bağlamda, Uluslararası Çevre Eğitim Vakfı'nın (*FEE - Foundation for Environmental Education*) Türkiye temsilcisi olarak faaliyetlerini sürdüren TÜRÇEV (*Türkiye Çevre Eğitim Vakfı*), toplumsal çevre bilinci kazandırmak amacıyla çeşitli eğitim programları ve uygulamalar yürütmektedir. TÜRÇEV'in yürüttüğü ve en önemli paydaşı Milli Eğitim Bakanlığı olan üç temel program bulunmaktadır. Bunlardan ilki, *Eko-okullar* programıdır ve amacı okul öncesi eğitim ve temel eğitim kurumlarında çevre bilinci, çevre yönetimi ve sürdürülebilir gelişme konularında eğitimler vermek ve okul içi uygulamaları gözlemleyip değerlendirmektir (TÜRÇEV, 2017b). *Okullarda Orman* programı, yine okul öncesi eğitim ve temel eğitim kurumlarında uygulanan, orman eko-sistemi ile ilgili bilginin ormanlara inceleme gezileri düzenleyerek arttırılmasını ve deneyimlerin uluslararası düzeyde paylaşılmasını hedefleyen bir çevre eğitimi programıdır (TÜRÇEV, 2017c). Ortaokul ve lise çağındaki öğrencilere yönelik olarak yürütülen *Çevrenin Genç Sözcüleri* adlı program ise, 11-18 yaş grubu öğrencilerin, çevre haberciliği yaparak, çevre sorun ve konularını araştırıp inceleyerek, bulgu ve çözüm önerilerini haber makalesi, fotoğraf ve video yoluyla anlattıkları bir programdır (TÜRÇEV, 2017a). Bunların yanı sıra, TÜBİTAK'ın desteği ile yürütülen 'doğa eğitimi' kamp etkinlikleri de, doğa konularında farkındalık yaratarak ve hedef kitlenin ilgili konu, kavram ve süreçleri gözlem ve uygulamalarla anlamasına olanak sunarak çevre konusundaki bilinçlenmeye büyük katkı sağlamaktadır (TÜBİTAK, 2017). Yükseköğretim düzeyinde ise, iki önemli akademik program karşımıza çıkmaktadır. İlki, çevre konusunu sosyal, biyolojik, fiziksel, kültürel ve politik boyutlarıyla bir bütün olarak ele almak üzere, 1994 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde kurulan Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalının sunduğu yüksek lisans ve doktora programlarıdır (AÜ-SBE, 2015). Diğeri, 2009 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü bünyesinde kurulan Çevre Eğitimi Anabilim Dalının sunduğu yüksek lisans programıdır (DEÜ-EBE, 2015). Bu girişimlerin her biri, küresel bir yaklaşım olan sürdürülebilir gelişme odaklı eğitim anlayışının yerel yansımaları olarak düşünülebilir.

Akademik dergilerde yayınlanmış Türkiye bağlamı bilimsel araştırmalar taranırken '*sürdürülebilir gelişme, sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilirlik*' gibi kavramlar anahtar sözcük olarak kullanılmış ve tarama sonucunda elde edilen makalelerde, genellikle SGE yaklaşımının en temel boyutlarından biri olan çevre eğitimi üzerinde durulduğu görülmüştür (Özdemir, 2007; Şengül, 2001). Bu araştırmaların çoğu, ilköğretim düzeyindeki öğrenci tutumunu belirleme hedefiyle

gerçekleştirilmiştir (Alp, Ertepinar, Tekkaya ve Yılmaz, 2006; Tuncer, Ertepinar, Tekkaya ve Sungur, 2005; Yılmaz, Boone ve Anderson, 2004). Yükseköğretim düzeyinde yapılan çalışmalara bakıldığında, yine üniversite öğrencilerinin çevreye karşı tutumlarının veya çevre okuryazarlığının incelendiği çalışmalar sıkça karşımıza çıkmaktadır (Berberoğlu ve Tosunoğlu, 1995; Özsoy, Özsoy ve Kuruyer, 2011; Teksöz, Şahin ve Ertepinar, 2010). Bu noktada, sürdürülebilirlik konusunun 'toplumsal' ayağının akademik araştırmalarda yeteri kadar karşılık bulmadığı düşüncesinden ziyade, toplumsal konuların sürdürülebilir gelişme kavramıyla ilişkilendirilmeden ya da bu kavramdan tamamen bağımsız olarak araştırılmış ve çalışılmış olabileceğini söylemek daha doğru olur.

Üçüncü adımda, 2005-2014 (SGE Dönemi) yılları arasında, yükseköğretim kurumlarında yürütülmüş lisansüstü tezler taranmış ve bu taramada yine '*sürdürülebilir gelişme, sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilirlik*' ve '*eğitim*' gibi kavramlar anahtar sözcük olarak kullanılmıştır. Bu çerçevede, SGE konusuna doğrudan vurgu yapan iki doktora tezi ile on iki yüksek lisans tezi tespit edilmiştir. Bu on dört tezin amaçları ve içerikleri incelendiğinde, çalışmaların büyük çoğunluğunun Fen Eğitimi alanında yürütüldüğü (Çolak, 2012; Demirci, 2014; Keleş, 2007; Sağdıç, 2013; Şahin, 2008; Tamkan, 2008; Türer, 2010) ve hedef kitlenin genellikle hizmet-içi öğretmenler (Aydoğan, 2010; Çolak, 2012; Engin, 2010; Gezer, 2010; Korkmaz, 2014; Özlü, 2011; Sağdıç, 2013; Tamkan, 2008) ya da hizmet-öncesi öğretmen adayları (Demirci, 2014; Keleş, 2007; Şahin, 2008; Türer, 2010) olduğu görülmüştür. Ayrıca, çalışmaların büyük bir kısmının, görüş, farkındalık, inanç ve tutum belirlemeye yönelik olduğu saptanmıştır (Akpınar, 2011; Aydoğan, 2010; Çolak, 2012; Demirci, 2014; Engin, 2010; Korkmaz, 2014; Keleş, 2007; Sağdıç, 2013; Şahin, 2008; Tamkan, 2008; Türer, 2010). Sayıca çok az çalışmada, doğrudan uygulamaya yönelik bir araştırma (Gezer, 2010) veya herhangi bir uygulamanın yarattığı etkileri değerlendirme (Cengizoğlu, 2013; Özlü, 2011) hedeflerinin benimsendiği görülmektedir.

Bütün bu taramalarda, araştırmaların büyük çoğunluğunun, mevcut durumu ortaya koymaya yönelik betimsel çalışmalar ile sınırlı olması; konunun planlamaya ve uygulamaya dönük işlendiği çalışmaların sayıca çok az olması; küresel ve yerel sürdürülebilir gelişme sorunlarına kalıcı çözümler sunabilmek için SGE'nin etkili bir iletişim yöntemine nasıl dönüştürülebileceği konusunun yeterince irdelenmemiş ve tartışılmamış olması en önemli eksiklikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda tartışılan örneklerde görüldüğü gibi, sürdürülebilir gelişme odaklı eğitim anlayışının ülkemizdeki eğitim-öğretim süreçlerine yansıtılması konusunda yürütülen girişimler genellikle çevre eğitimi boyutu ile sınırlı kalmıştır. Nitekim Özdemir (2007) makalesinde "ülkemizde uygulanmakta olan çevre eğitiminin nicelik ve nitelik açısından oldukça yetersiz ve dağınık yapıda olduğunu" (s. 37) ve "çeşitli derslerde okutulan çevre konularının içeriğinde ve öğretiminde sürdürülebilir gelişme amaçlı eğitim odaklı çevre eğitimi yaklaşımının neredeyse hiç gözetilmediğini" (s.38) ifade etmiştir. Hâlbuki sürdürülebilirlik konusu basit bir şekilde çevresel meselelere indirgenemez; gerçek anlamda sürdürülebilir bir toplum, sosyal ihtiyaçlara, refaha, ekonomik fırsatlara ve çevreye ilişkin daha kapsamlı sorunların çözülebileceği ve ekosistemin desteklendiği bir toplumdur (Agyeman, Bullard, ve Evans, 2002). Dolayısıyla, SGE yaklaşımının sadece çevre koruma boyutuyla sınırlı kalamayacağı, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları da içine alacak şekilde daha kapsamlı bir içerik ile işlenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu noktadan hareketle, sürdürülebilir gelişme konusunun eğitim programlarına yansıtılması için sürdürülen girişimlerde, sürdürülebilirlik kapsamının bütün unsurlarının gözetilmesi gerektiği sonucu çıkmaktadır.

Uygulamaya Yönelik Öneriler

Uluslararası bağlamda yapılan çalışmalarda, sürdürülebilir bir gelecek için, sürdürülebilirlik kavramının eğitim sistemlerinde anlatılması ve benimsenmesinin (McKeown, 2002); yükseköğretim kurumlarında sürdürülebilir gelişme odaklı eğitim etkinliklerinin planlanmasının ve araştırmalar yapılmasının (Thomas ve Nicita, 2002); özellikle öğretmen yetiştirmeye yönelik programlarda gerekli düzenlemelerin yapılmasının (Sims ve Falkenberg; 2013) gerektiği sıkça vurgulanmıştır. Yukarıda tartışılan kuramsal çerçeve ve tarihsel gelişim bağlamında, bu çalışmayla temel eğitime ve öğretmen eğitimine yönelik uygulama önerileri sunulmuştur.

Temel eğitimde SGE uygulamaları, öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin bireysel veya kurumsal inisiyatif ve çabaları neticesinde yürütülebilir. Bu uygulamalar, eğitim programlarına

doğrudan dâhil edilebilecek çalışmalar ve eğitim programlarından bağımsız olarak yürütülebilecek müfredat dışı (*extra-curricular*) etkinlikler olarak iki şekilde düzenlenebilir. Öncelikle, SGE konusunun Fen Eğitimi alanı ile sınırlandırılmadan, tüm öğretmenlik alanlarıyla bağının kurulabileceği küresel bir konu alanı olduğu vurgulanmalıdır. Bu bağlamda, hangi branştan olursa olsun, öğretmenler eğitim-öğretim yılı başında yaptıkları hazırlıklar sırasında, SGE'nin öncelikli konularından herhangi birine ilişkin tematik bir ünite tasarlayarak mevcut yıllık planlarının içerisine dâhil etmekle işe başlayabilirler. Buna paralel olarak, haftalık ders saatlerinin bir kısmını küresel ve yerel sorunları tartışmaya ve çözüm bulmak için beyin fırtınası yapmaya ayırabilirler. Bu süreçlerin, performans ve proje ödevlerine de dâhil edilmesi ile öğrencilerde eleştirel düşünme, problem çözme ve yaratıcılık becerilerinin daha fazla gelişmesi sağlanabilir ve gerçek hayata yönelik kalıcı öğrenme yaşantıları gerçekleştirilebilir. Kimi zaman proje tabanlı yöntemler izlenerek öğrenciler araştırmaya, keşfetmeye ve problem çözmeye sevk edilebilir; kimi zaman ise sanatsal faaliyetler, yarışmalar, kampanyalar, masa oyunları veya kutu oyunları yoluyla öğrencilerin eğlenerek bilinçlenmesi sağlanabilir. Yürütülen faaliyetlere sivil toplum kuruluşları tarafından destek sağlanması da bu uygulamaların görünürlüğünü ve etkinliğini artıracak bir etken olabilir.

Sürdürülebilir gelişme anlayışının alışkanlıklara dönüştürülmesi için, eğitim-öğretim yılı başında, sürdürülebilir gelişme hedefleriyle ortaya konan temalara yönelik davranış ve tutum sergileyeceklerine dair öğrenciler ve öğretmenleri tarafından bir sınıf sözleşmesi imzalanabilir. Bu sözleşmenin içeriği, geri dönüşüm, çevre koruma, sağlıklı beslenme, bilinçli tüketim, demokrasi ve insan hakları, sınıf içi hoşgörü ve kültürel farklılıklara saygı gibi birçok hassas konuya yönelik maddeler içermelidir. Sözleşmenin sınıftaki bütün öğrenciler ve sınıfın öğretmeni tarafından imzalanmış kopyasının eğitim-öğretim yılı boyunca sınıfta asılı bulunması uygulamayı daha da etkili kılabilir. Bunun yanı sıra, her sınıfta gönüllü öğrencilerden oluşan bir sınıf komitesi oluşturulabilir. Bu komitenin görevi, sınıf içinde sürdürülebilir gelişme için gerekli bilinç ve özverinin kazandırılması ve bu bağlamda yürütülen faaliyetlerinin izlenmesi, değerlendirilmesi ve raporlanması olmalıdır. Komitedeki üyelerin her biri sürdürülebilir gelişme konusunun alt boyutlarından birinden sorumlu olacak şekilde görevlendirilebilir ve bu üyelere yaş grubuna bağlı olarak ilgi çekecek çeşitli isimler verilebilir. Örneğin, '*Çevre Dostu, Doğa Rehberi, Barış Elçisi, İnsan Hakları Sözcüsü, Ekonomi Muhabiri, Bilinçli Tüketici, Temiz Enerji Dedektifi, Dünya Vatandaşı*' gibi isimler ile öğrencilerin bu görevleri içselleştirmesi sağlanabilir.

Uygulamaların daha geniş gruplara ulaşmasını sağlamak için konunun sınıf dışına taşınması oldukça önemlidir. Bunun için bir okul meclisi kurulabilir ve bu meclis koordinesinde bir dizi etkinlik yürütülebilir. Bunlardan ilki, 'okul çevre izleme programı' geliştirilmesi ve bu program yoluyla okulun bulunduğu şehir ve bölgede karşılaşılan yerel sorunlara veya küresel sorunların yerel uzantılarına ilişkin izleme ve değerlendirme süreçlerinin yürütülmesi olabilir. Bölgedeki diğer okullarla işbirliğini artırmak ve ortak çözüm önerileri sunmak amacıyla 'stratejik okul ortaklıkları' kurulabilir. Böylece, sorunların daha kapsamlı tartışılması ve farklı bakış açılarıyla çözülmesi sağlanabilir. Bunun için her yıl ortaklar arasından bir okulun ev sahipliği yapacağı 'okul fuarları' düzenlenebilir. Bu fuarlarda, dünyadaki açlık, sağlık sorunları, savaşlar, tüketim çılgınlığı, çevre kirliliği, küresel ısınmanın yarattığı etkiler gibi konulara dikkat çekmek için okul çapında ve okul dışında bir 'duyarlılık ve farkındalık kampanyası' yürütülebilir. Kampanya kapsamında slogan, logo, poster, fotoğraf ve jenerik yarışmaları düzenlenebilir. Kampanyanın ürünü olarak düzenli aralıklarla çeşitli bültenler yayınlanabilir ve sergiler düzenlenebilir. Bu süreçte, gönüllü öğrenci grupları oluşturulup, kamu veya sivil toplum kuruluşlarından da destek alınabilir. Bu destek, kimi zaman sponsorluk şeklinde, kimi zaman da alanında uzman kişilerin düzenlenecek sunum ve panellere konuşmacı olarak davet edilmesi şeklinde sağlanabilir. Ekolojik, ekonomik ve toplumsal sorunlarla ilgili farkındalığı arttırmak için resim, kompozisyon, hikaye, şiir ve şarkı yarışmaları düzenlenebilir ve bu etkinliklere katılım çeşitli ödüllerle teşvik edilebilir. Söz konusu problemlerin ve çözüm önerilerinin tartışıldığı öğrenci münazaraları düzenlenebilir. Toplumsal mesajlar vermek için öğrencilerin etkin olduğu oyun, skeç, gösteri gibi sosyal etkinlikler sergilenebilir. Sürdürülebilir gelişme sorunlarına değinen düzenli film gösterimleri planlanarak, böylece konunun daha somut ve etkili sunulması sağlanabilir. Bu etkinliklere okul personeli ve öğrencilerin yanı sıra, veliler ve semt sakinleri de dâhil edilerek hedef kitlenin daha da genişletilmesi sağlanabilir. Öğrencilere bilinçli tüketim ve doğru alışveriş alışkanlığı kazandırmak için, okul dışı 'alışveriş gezileri' veya çevre bilinci

kazandırmak için 'çevre izleme gezileri' düzenlenebilir. Okul içinde veya dışında ağaç dikme etkinlikleri düzenlenerek bu projelerle oluşturulacak farkındalığın doğaya sağlayacağı katkı somutlaştırılabilir. Somutlaştırma etkinliklerinden biri de okul içinde ekim dikim alanları ve öğrenme bahçeleri oluşturulması olabilir. Eğitim-öğretim takvimi dışında planlanabilecek bir etkinlik de yaz kampları olabilir. Yaz kampları öğrencilerde doğal yaşam bilincinin ve birlikte yaşam sorumluluğunun kazandırılması için önemli fırsatlar sunabilir.

Okullarda yürütülecek programların yalnızca öğrencilere yönelik uygulamalarla sınırlandırılmaması gerekir. Öğretmenler, yöneticiler ve okuldaki diğer personel için de düzenli aralıklarla atölye çalışmaları ile hizmet-içi eğitim seminerleri planlanmalıdır. Böylece, konunun sahadaki paydaşlar tarafından da içselleştirilmesi ve her türlü iyileştirme ve geliştirme faaliyetlerine katkı sağlamak için gerekli motivasyon ve özverinin artırılması temin edilebilir.

Son olarak hizmet-öncesi öğretmen eğitimi için, öğretmen adaylarına SGE yetkinliği kazandıracak, 21. yüzyılın eğitim anlayışıyla ve eleştirel pedagoji yaklaşımıyla bütünleşen bir lisans dersinin tasarlanması önerilebilir. Bu ders, içeriği ve kapsamıyla, sürdürülebilir gelişme anlayışının bütün unsurlarına değinen, ekolojik, ekonomik ve sosyolojik boyutları bütünüyle ele alan bir ders olmalıdır. Bu derste, kuramsal boyutun sınırlı tutulması, uygulamaya dönük önerilerin araştırmaya ve probleme dayalı projeler yoluyla sunulması ve ürün olarak örnek tasarım, model veya programlara yer verilmesi oldukça önemlidir.

Sonuç

Bozlağan (2002) sürdürülebilir gelişmenin özelliklerini, merkezine insan faktörünü alan, sosyo-ekonomik yaşamı bir sistem olarak kabul eden, yenilikçi, uzun erimli, devamlı, gönüllülük temeline dayalı, katılımcı, bilinçli ve planlı bir değişim ve dönüşüm süreci şeklinde özetlemiştir. Bu özetten hareketle, sürdürülebilir gelişme sorumluluğunun toplumun tek bir organına yüklenmesi beklenemez. Bu süreci işletebilmek için, girişimlerin bireysel, kurumsal ve toplumsal düzeyde olması beklenir ve bu işlev yerine getirilirken, duyuşsal (görme), bilişsel (bilme) ve niyetsel (yapma) boyutlar birlikte hareket etmelidir (Sterling, 2014).

Sürdürülebilir gelişme, küresel yurttaşlık ya da dünya vatandaşlığı kavramlarının önemsendiği, sosyal, kültürel, ekonomik ve ekolojik dengelerin birlikte gözetildiği, bilmek olgusunun yetersiz kaldığı aynı zamanda yaşamak ve yaşatmak olgularının da vurgulandığı bir sistem çerçevesinde düşünülmelidir. Eğitimin, toplumun diğer toplumlar ve içinde yaşadığı çevre ile girdiği ekolojik, ekonomik ve sosyokültürel etkileşimleri şekillendirmedeki rolü yadsınamaz. Bireyde başlayan farkındalığın toplumun bütününe yansiyacak şekilde yayılması ile kültürel aydınlanmanın gerçekleşebilmesi için eğitim politikaları, planları ve programlarında konulan hedefleri kapsayacak düzenlemelerin yapılması son derece önemlidir. Bu düzenlemeler de Sürdürülebilir Gelişme odaklı Eğitim anlayışının gelişmesine ve yayılmasına bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Agyeman, J., Bullard R., & Evans, B. (2002). Exploring the nexus: Bringing together sustainability, environmental justice and equity. *Space and Polity*, 6(1), 70-90.
- Akpınar, P. (2011). *Sürdürülebilir kalkınma için eğitim konusunda ilköğretim okulu yöneticilerinin görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Alp, E., Ertepinar, H., Tekkaya, C., & Yılmaz, A. (2006). A study on children's environmental knowledge and attitudes: The effect of grade level and gender. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 15, 210-223.
- AÜ-SBE [Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. (2015). Anabilim Dalları Tanıtım. [Online]: <http://sosbilens.ankara.edu.tr/?p=926> adresinden 25.12.2015 tarihinde indirilmiştir.
- Aydoğan, A. (2010). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sürdürülebilir kalkınma konusuyla ilgili kazanımların öğretimine ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Berberoglu, G., ve Tosunoglu, C. (1995). Exploratory and confirmatory factor analyses of an environmental attitude scale (EAS) for Turkish university students. *The Journal of Environmental Education*, 26, 40-44.
- Bozlağan, R. (2002). Sürdürülebilir gelişme düşüncesine giriş. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 11(1), 56-72.
- Brundtland Report. (1987). *Our Common Future: The World Commission on Environment and Development's report*. Oxford: Oxford University Press.
- Carson, R. (1962). *Silent spring*. Boston: Houghton Mifflin.

- Cengizoglu, S. (2013). *Sürdürülebilir kalkınma için eğitim programının okul öncesi dönem çocuklarının insan-çevre ilişkisi algısına etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çolak, C. (2012). *İlköğretim-lise öğretmen ve öğrencilerinin sürdürülebilir kalkınma ile biyolojik çeşitliliğe ilişkin görüşleri üzerine bir çalışma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Demirci, S. (2014). *Sürdürülebilirlik çerçevesinde insan nüfus artışı ölçeğinin geliştirilmesi ve geçerliliği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- DEÜ-EBE [Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü]. (2015). Anabilim Daları Bilgi Paketi. [Online]: http://ebe.deu.edu.tr/?lang=1&menu_id=5 adresinden 25.12.2015 tarihinde indirilmiştir.
- Engin, H. (2010). *Coğrafya eğitiminde sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilirlik eğitimi ve çevre eğitimi konularının kazandırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gezer, Ş. F. (2010). *Sürdürülebilirliğin hizmet-içi eğitimle okul öncesi öğretime entegre edilmesi: Dönüştürücü öğrenmeye yönelik bir çaba*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hargreaves, A. (2003). *Teaching in the knowledge society. Education in the age of insecurity*. NewYork: Teachers College Press.
- IISD [The International Institute for Sustainable Development]. (2012). *Sustainable Timeline*. Winnipeg Manitoba, Canada: IISD. [Online]: www.iisd.org adresinden 15.01.2015 tarihinde indirilmiştir.
- Keleş, Ö. (2007). *Sürdürülebilir yaşama yönelik çevre eğitimi aracı olarak ekolojik ayak izinin uygulanması ve değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim terimler sözlüğü* (2. baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Korkmaz, A. (2014). *Eko-okul programını uygulayan okul öncesi eğitim kurumlarının sürdürülebilir gelişme için eğitim açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- McKeown, R. (2002). Progress has been made in education for sustainable development. *Applied Environmental Education and Communication*, 1, 21-23.
- OECD [Organisation for Economic Co-operation and Development]. (2008). *Promoting sustainable consumption: Good practices in OECD Countries*. Danvers, MA, USA: OECD.
- Özdemir, O. (2007). Yeni bir çevre eğitimi perspektifi: Sürdürülebilir gelişme amaçlı eğitim. *Eğitim ve Bilim* 32(145), 23-39.
- Özlu, Ö. (2011). *Uzaktan eğitim metoduyla sürdürülebilirlik eğitimi uygulamaları üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özsoy, S., Özsoy, G., & Kuruyer, H. G. (2011). Turkish pre-service primary school teachers' environmental attitudes: Effects of gender and grade level. *Asia-Pacific Forum on Science Learning and Teaching*, 12(2).
- Sağdıç, A. (2013). *Türkiye'deki ilköğretim öğretmenlerine sürdürülebilir kalkınma eğitimi konusunda yakından bakış*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sims, L. & Falkenberg, T. (2013). Developing competencies for education for sustainable development: A case study of Canadian faculties of education. *International Journal of Higher Education*, 2(4), 1-14.
- Soussan, J. G. (1992). Sustainable development. In A.M. Mannion & S. R. Bowlby (Eds.), *Environmental issues in the 1990s* (pp. 21-36). Chichester: John Wiley and Sons.
- Sterling, S. (2014). At variance with reality: How to re-think our thinking. *Journal of Sustainability Education*, 6.
- Şahin, E. (2008). *Sürdürülebilirliğe yönelik yeşil bir müfredat uygulaması için göstergelerin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şengül, M. (2001). Bir çevre yönetimi aracı olarak çevre için eğitim. *Amma İdaresi Dergisi*, 34(4), 137-155.
- Tamkan, R. (2008). *Türkiye'nin doğal zenginliklerinin sürdürülebilirliği ve ortaöğretim biyoloji öğretmenlerinde farkındalık*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Teksöz, G., Şahin, E. & Ertepinar, H. (2010). Çevre okuryazarlığı, öğretmen adayları ve sürdürülebilir bir gelecek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 307-320.
- Thomas, I. (2009). Critical thinking, transformative learning, sustainable education, and problem-based learning in universities. *Journal of Transformative Education*, 7(3), 245-264.
- Thomas, I. & Nicita, J. (2002). Sustainability education and Australian universities. *Environmental Education Research*, 8(4), 475-492.
- Tuncer, G. Ertepinar H., Tekkaya C., & Sungur, S. (2005). Environmental attitudes of young people in Turkey: Effects of school type and gender. *Environmental Education Research*, 11, 215-233.

- TÜBİTAK [Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu]. (2017). 4004 Doğa Eğitimi ve Bilim Okulları Programı. [Online]: <https://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/bilim-ve-toplum/ulusal-destek-programlari/icerik-4004-doga-egitimi-ve-bilim-okullari> adresinden 01.08.2017 tarihinde indirilmiştir.
- TÜRÇEV [Türkiye Çevre Eğitim Vakfı]. (2017a). Çevrenin Genç Sözcüleri Programı. [Online]: http://www.turcev.org.tr/V2/icerikDetay.aspx?icerik_id=16 adresinden 01.08.2017 tarihinde indirilmiştir.
- TÜRÇEV [Türkiye Çevre Eğitim Vakfı]. (2017b). Eko-Okullar Programı. [Online]: http://www.turcev.org.tr/V2/icerikDetay.aspx?icerik_id=18 adresinden 01.08.2017 tarihinde indirilmiştir.
- TÜRÇEV [Türkiye Çevre Eğitim Vakfı]. (2017c). Okullarda Orman Programı. [Online]: http://www.turcev.org.tr/V2/icerikDetay.aspx?icerik_id=19 adresinden 01.08.2017 tarihinde indirilmiştir.
- Türer, B. (2010). *Fen bilgisi ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınma farkındalıklarının belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- UN [United Nations]. (1992). Report of the United Nations Conference on Environment and Development. [Online]: www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-3.htm adresinden 01.02.2015 tarihinde indirilmiştir.
- UN [United Nations]. (2000). United Nations Millennium Declaration. [Online]: www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm adresinden 01.02.2015 tarihinde indirilmiştir.
- UN [United Nations]. (2001). UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity. [Online]: www.un-documents.net/udcd.htm adresinden 01.02.2015 tarihinde indirilmiştir.
- UN [United Nations]. (2002). United Nations Decade of Education and Sustainable Development. [Online]: www.un-documents.net/a57r254.htm adresinden 01.02.2015 tarihinde indirilmiştir.
- UN [United Nations]. (2011). United Nations Convention on Biological Diversity. [Online]: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/65/161 adresinden 10.08.2017 tarihinde indirilmiştir.
- UN [United Nations]. (2012). Report of the United Nations Conference on Sustainable Development. New York: UN.
- UN [United Nations]. (2014). Report of the Open Working Group of the General Assembly on Sustainable Development Goals. [Online]: www.undocs.org/A/68/970 adresinden 01.02.2015 tarihinde indirilmiştir.
- UN [United Nations]. (2015a). Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. [Online]: www.undocs.org/A/70/L.1 adresinden 06.01.2016 tarihinde indirilmiştir.
- UN [United Nations]. (2015b). Framework Convention on Climate Change: Adoption of the Paris Agreement. [Online]: <http://www.undocs.org/FCCC/CP/2015/L.9> adresinden 08.01.2016 tarihinde indirilmiştir.
- UNEP [United Nations Environment Programme]. (1972). Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment. [Online]: www.unep.org/Documents/Multilingual/Default.asp?documentid=97&articleid=1503 adresinden 01.02.2015 tarihinde indirilmiştir.
- UNESCO [United Nations Educational Scientific and Cultural Organization]. (1978). Intergovernmental Conference on Environmental Education: Final Report. Paris: UNESCO
- UNESCO [United Nations Educational Scientific and Cultural Organization]. (2005). United Nations Decade of Education for Sustainable Development (2005–2014): International Implementation Scheme. Paris: UNESCO.
- UNESCO [United Nations Educational Scientific and Cultural Organization]. (2007). The UN Decade of Education for Sustainable Development (DESD 2005–2014): The first two years. Paris: UNESCO.
- UNESCO [United Nations Educational Scientific and Cultural Organization]. (2013). Making education a priority in the post-2015 development agenda: Report of the global thematic consultation on education in the post-2015 development agenda. Paris: UNESCO.
- UNESCO [United Nations Educational Scientific and Cultural Organization]. (2014). Education for sustainable Development (ESD). [Online]: www.unesco.org/new/en/education/themes/leading-the-international-agenda/education-for-sustainable-development/ adresinden 01.02.2015 tarihinde indirilmiştir.
- UNESCO-TMK [UNESCO Türkiye Milli Komisyonu]. (2014). Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitim. [Online]: www.unesco.org.tr/?page=3:70:2.turkce adresinden 01.02.2015 tarihinde indirilmiştir.
- Yılmaz, O., Boone, W. J. & Anderson, H. O. (2004). Views of elementary and middle school Turkish students toward environmental issues. *International Journal of Science Education*, 26, 1527-1546.